

TANIL BORA • Hasan Âli Yücel

İletişim Yayınları 2963 • Biyografi Dizisi 36

ISBN-13: 978-975-05-3024-1

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2021, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

YAYINA HAZIRLAYAN Emre Bayın

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi

Hasan Âli Yücel fotoğraf koleksiyonundan

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Berkay Üzüm

BASKI Ayhan Matbaası • SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

TANIL BORA

Hasan Âli Yücel

TANIL BORA 1963 Ankara doğumlu. İstanbul Erkek Lisesi'ni ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. 1984-88 arasında haftalık haber dergisi *Yeni Gündem*'de gazetecilik yaptı. 1988'den beri İletişim Yayınları'nda araştırma-inceleme dizisi editörüdür. O zamandan beri kitap çevirmenliğiyle de meşguldür. 1993'ten 2014'e kadar üç aylık sosyal bilimler dergisi *Toplum ve Bilim* dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı. 1989'dan beri düzenli yazdığı aylık sosyalist kültür dergisi *Birikim*'in 2012'de yayın koordinatörlüğünü üstlendi.

Ağırlıklı çalışma alanları, Türkiye'de siyasal düşünceler, özellikle sağ ideoloji ve milliyetçiliktir. Bu konularda yayımlanmış kitapları: *Devlet Ocak Dergâh - 1980'lerde Ülkücü Hareket* (Kemal Can'la birlikte - İletişim Yayınları, 1991), *Milliyetçiliğin Kara Baharı* (Birikim Yayınları, 1995), *Türk Sağının Üç Hali* (Birikim Yayınları, 1998), *Devlet ve Kuzgun - 1990'lardan 2000'lere MHP* (Kemal Can'la birlikte - İletişim Yayınları, 2004), *Medeniyet Kaybı - Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar* (Birikim Yayınları, 2006), *Türkiye'nin Linc Rejimi* (Birikim Yayınları, 2008), *Sol, Sinizm, Pragmatizm* (Birikim Yayınları, 2010), *Cereyanlar - Türkiye'de Siyasî İdeolojiler* (İletişim Yayınları, 2017), *Zamanın Kelimeleri* (Birikim Kitapları, 2018).

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	7
SUNUŞ.....	9
<i>BİRİNCİ KISIM</i>	
ÇOCUKLUK - Sevilmeye Teşne	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
“Az Yıkılmış Eskinin İçinde”.....	15
İKİNCİ BÖLÜM	
“Ben Dine İnanan Bir Adamım” - Din ve Dindarlık.....	33
<i>İKİNCİ KISIM</i>	
“YAŞAMA İKLİMİNİ HAZIRLARKEN”	73
BİRİNCİ BÖLÜM	
Okul, Savaş, İlk Vazifeler.....	75
İKİNCİ BÖLÜM	
“Türk Olmak Kolay Değildir!” - Milliyetçiliği.....	95

ÜÇÜNCÜ KISIM

MAARİFÇİ VE KEMALİST..... 155

BİRİNCİ BÖLÜM

“Güzel Gözlü Maarif Müfettişi”..... 157

İKİNCİ BÖLÜM

“Ne Mutlu Atatürk’tenim Diyene” - Kemalizmi..... 189

DÖRDÜNCÜ KISIM

SÜPER BAKAN..... 223

BİRİNCİ BÖLÜM

“Gözde Nâzır”..... 225

İKİNCİ BÖLÜM

“Türk Hümanizmi”..... 289

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Köy Enstitüleri..... 309

BEŞİNCİ KISIM

MENKUP - “Komünistleri Himaye...”..... 371

BİRİNCİ BÖLÜM

Yücel’e Hücum..... 373

İKİNCİ BÖLÜM

Komünizma..... 417

ALTINCI KISIM

İNZİVA TEDAVİSİNDE - Kültür Adamı..... 429

YEDİNCİ KISIM

“UNUTULUR GİBİ OLDU...” - İzleri, Anılışı..... 483

KAYNAKÇA..... 511

DIZIN..... 527

TEŞEKKÜR

Bu kitap çalışması da, bağışçıları sayesinde tamamlandı. Moral destek, akıl fikir, malzeme bağışları sayesinde. Baş bağışçım, Çağla Ormanlar Ok'tur. Niyetimin kesinleşmesine katkısı için, kaynak tedariki için ve motive edici takibi için Çağla'ya şükran borçluyum.

Gökçen Tunalı Alpkaya'ya, İlker Aytürk'e, Erdoğan Özmen'e, Serdar Tekin'e, Kerem Ünüvar'a önerileri, uyarıları, teyitleri için teşekkür ederim.

Orhan Koçak, "üstad," caydırmaya çalışmasıyla bir 'uyaran' oldu, o da önemlidir!

İsmet Akça, Zülâl Fazlıoğlu Akın, Ergun Aşçı, Emre Bayın, Tuncay Birkan, Murat Cankoçak, Cemalettin Canlı, Levent Cantek, Funda Şenol Cantek, Levent Cinemre, Berk Esen, Yücel Kayıran, Kemal Kocabaş, Kıvanç Koçak, Asım Öz, Barış Alp Özden, Emrah Özen, Barış Özkul, Hayati Sönmez, Sevgül Sönmez, Aytaç Yıldız'a, hele İsmail Çakmak'a, kaynak destekleri için teşekkür ederim.

Mehmet Ali Çetinkaya, Hasan Deniz, Taylan Koç, Aybars Yanık, sağolsunlar, teknik yardımlar sağladılar.

Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi müdürü Ebru Kaya ve Özel Koleksiyonlar görevlisi Hakan Arslan'a yardımları ve nezaketleri için teşekkür ederim.

Aksu'suz, zaten olmaz.

SUNUŞ

Hasan Âli Yücel, modern Türkiye'nin en uzun süre görev yapmış eğitim ve kültür bakanıdır. Türkiye'nin kültür tarihinde başlı başına bir fasıl teşkil eden, klasik dünya edebiyatı kanonu çevirisi programının başlatıcısı, yürütücüsüdür. Seksen yıldır tartışılan Köy Enstitüleri'nin 'siyasî sorumlusudur.' 1930'ların sonlarından 1940'ların ortalarına, tek-parti döneminin önde gelen siyasî şahsiyetlerindedir. Şiirleri, eğitim alanında incelemeleri olan, yüzlerce deneme yazmış çalışkan bir yazardır. İsmi, Türkiye'de "kültür adamı" figürünün alâmetlerinden sayılır. Şair Can Yücel'in babasıdır.

Bu kitap, Hasan Âli Yücel hakkında bir biyografi denemesi.

*

Gençlik terbiyesinde biyografi en tesirli vasıtalarından biridir. Ne yapalım ki, onda da fakiriz.

Hasan Âli Yücel, 23 Ocak 1957 tarihli *Cumhuriyet* yazısında böyle demiş. Gençlik terbiyesindeki rolünü düşünmedimse de biyografi literatüründe fakir olduğumuza kesinlikle katılıyorum. Hatta Türkiye'de edebiyat ve edebiyat-dışı bütün literatürlerde en fakir dalın biyografi olduğu kanısındayım. Hem nicel açıdan öyle – son yıllarda büyük ölçüde sosyal bilim tezlerinden uyarlanan ça-

lışmaların sağladığı artışa rağmen yle. Hem de nitel açıdan yle. Nitel fakirlikle kastettiğim, ‘biyografilerimizin’ genellikle yüceltme eğiliminde olmasıdır. Zaten sanırım biyografi alanındaki ‘geriliğimizin’ temel nedenlerinden biri arşiv-dokümantasyon darlığı ise, diğeri kahramanlaştırmaya ve/veya romantizasyona yatkınlıktır, kolayca “dokü-melodrama”ya kayıvermesidir. Akademik alışmalar ise aksine, fazla ‘cansız’ olabiliyor.

Bu çalışmada, belirttiğim zaafıardan olabildiğince uzak durmaya gayret ettim. Hatta metnin kimi kısımlarını okuyan bazı arkadaşlarım, neredeyse “antipati” hissettiklerini söylediler! Niyetim tabii antipatiyle yaklaşmak değildi, özel bir sempatiyle yaklaşmak da değildi; beceribildiğim ölçüde, empatiyi tercih ederim. Yücel’in yaptıklarını, yazdıklarını, ıkarsayabildiğim kadarıyla onun saikleleriyle, meşrebiyle, huyuyla-suyuyla ilişkileri içinde anlamlandırılmaya çalıştım, yer yer sesli düşünerek yaptım bunu.

Yücel, bir *figürdür*, bir kamusal figür. Yani somut kişiliğinden gayrı, kamusal bir tasavvuru, bir hali-tavrı temsil eden bir imge. Karakter hatları büyük ölçüde o temsiliyetle örtüştüğü veya rtştrldğ için de, güçlü bir figürdür. (Kitabın ölümünden günümüze kadarki yankısına eğilen Yedinci Kısım’ı, esasen *Yücel figürü* ile ilgilidir.) Figür terimi, müzikte parçadaki bir alt temayı, dansta bir hareket serisini tanımlamak için kullanılıyor ya; o anlamda da Yücel’i, döneminin ve ‘davalarının’ özel bir figürü olarak görebiliriz: bir tek-parti dönemi figürü, Kemalizmin bir figürü, ulus-devlet ve mill kimlik inşa sürecinin bir figürü – ve elbette “kültür adamı” figürü... Hasan li Yücel zerine çalışmayı, şahsiyeti kadar, böyle bir figür olduğu için de istedim. nceki paragrafı bitirirken söylediğime bağlayayım: Kişiliği ile kamusal figür oluşu arasındaki alış veriş ve gerilime kulak vermeye çalıştım.

*

Hasan li Yücel, onu “iyi bilenler” nezdinde gerçekten hep çok yüceltildiği, neredeyse ikonlaştırıldığı için, yaptıklarına söylediklerine eleştirel bir gözle bakmak, tepki çekebilir, çekebiliyor – ki ne kadar tekrarlasak az: eleştirinin salih anlamı yermek, ktlemek değil elekten geçirmek, evirip çevirip ayrıntısına bakmak-

tır. Bu kitapta bunu yapmaya çalıştım. Sözelimi “hümanist kültür adamı” olarak etiketlenmiş olan Yücel’in hayli tutkulu milliyetçiliğine de eğildim (İkinci Kısım). Seküler muhitlerde geçiştirilen, ‘idare edilen,’ muhafazakâr muhitlerde son yıllarda bir “barışma” imkânı olarak sarılınan dindarlığını anlamaya, konumlandırmaya çalıştım (Birinci Kısım).

“İyi bilenler,” dedik, Yücel’i “kötü bilenler” de çoktu ve bir nefret nesnesi olarak Hasan Âli Yücel, başlı başına bir konudur. Türkiye’de anti-komünizm, en geniş ve muğlak tanımıyla sol düşmanlığı, “yobaz” anti-hümanizm, Yücel imgesi üzerinde tepinerek, onu bolca kullanarak inşa edilmiştir. Beşinci Kısım, bu bahse ayrıldı.

Tabii, Kemalizm... Hasan Âli Yücel, bir Kemalist ikondur. Veya tersinden, Kemalizmi bütün kötülüklerin anası olarak resmetmenin karikatürü. Üçüncü Kısım’da, Yücel’in Kemalizm’i yorumlama biçimini, bunun değişimlerini incelemek, genel olarak Kemalizm’i, daha doğrusu Kemalizmler’i ele almanın vesilesi oldu.

*

Kitabın yapısı hakkında bir şey söyleyeyim, yeri gelmişken. Kitabın Birinci, İkinci, Üçüncü ve Beşinci Kısım’ının iki bölümü var. İlk bölümler Yücel’in hayatından dönemleri anlatıyor. İkinci bölümler ise, Yücel’in düşünce dünyasının bir veçhesini ve o vesileyle din, milliyetçilik, Kemalizm ve anti-komünizm konularını masaya yayıyor. Yani ilk bölümler biyografik, ikinci bölümler tematiktir. Tematik bölümler, belirli bir zaman kesitiyle sınırlı olmaksızın, Yücel’in ömrü boyunca o konuda yazıp söylediklerini, devamlılıkları ve değişimleri elekten geçiriyor.

Dördüncü Kısım’daki “Türk Hümanizmi” ve “Köy Enstitüleri” konuları ise kitap içinde kitapçık gibidir; buralarda Yücel’den de bahsedilmekle beraber, odak onun kişisel hikâyesinden bu konulara-meselelere kayıyor.

Kitaba “entelektüel biyografi” alt başlığı koymayı düşünmüştüm, zira çalışma hayat hikâyesinden ziyade düşünsel etkinliğe mercek tutuyor. Yücel’in hayatıyla ilgili bilinmedik şeyler ortaya çıkartma iddiam yok, ancak yayımlanmış kaynakların suyunu sık-

maya çalıştım. Yücel'in yazdıklarını, düşündüklerini ince eleyip sık dokumakla ilgili ise bir iddiası var kitabın. Özgün bir düşünürden ziyade, söz konusu akımların, meselelerin zaman zaman etkili olmuş bir yorumcusunu okuyarak, vasatı, ideolojik, siyasî, kültürel vasatımızı, entelektüel vasatımızı daha iyi anlayacağımızı düşündüm. Yücel, kimileyin özellikle denemeci yanıyla kendini dinleten, müzikal anlamda “figür yapan” bir yorumcu, kimileyin *epigondur*. Ne olursa olsun, söyleme, anlatma iştahıyla, bereketli bir malzeme sunar. Ne olursa olsun, *dünyaya katılma* iştahıyla ve aşkıyla, heves verir.

✱

Soyadını alana kadar hep Hasan Âli diye bahsettim kendisinden. Sonra bazen yine öyle, ama genellikle Yücel, diye. Antipati-sempati-empati derken, galiba gayrı ihtiyarî, ikbalden düştüğü zamanlarla ilgili kısımlarda daha fazla sempatiyle yaklaştım. Galiba, diyorum. Her halükârda, yaklaşık üç yıl boyunca meşgul olduğum Hasan Âli Yücel'i âhiren ve gıyaben tanımış oldum. Yanlış tanıdığımı düşünen de muhakkak çıkacaktır. Kendi hesabıma, onu tanıdığımı memnunum.

✱

Son olarak birkaç teknik not...

Eski yazı okuyamıyorum, Yücel'in ilk metinlerinin çevrim yazısı yapılmamış olanlarından gafilim.

Dipnotlarda Yücel'in eserleri, kaynakçada listelenen kısaltmalarıyla verildi.

Özgün metinlerdeki günümüzden farklı yazım biçimlerini değiştirmedim.

Çift tırnak içindeki sözler, alıntılardır. Bir imâyla veya şöyle bir göz kırparak söylediğim sözlerimi ise tek tırnak içine aldım.

TANIL BORA
Akçakoca, Ağustos 2020

BİRİNCİ KISIM

ÇOCUKLUK
Sevilmeye Teşne

“Az Yıkılmış Eskinin İçinde”

Hilmi Ziya Ülken, “Dervişliği babasından, idareciliği büyük babasından geçmiştir,” der Hasan Âli Yücel için.¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Terbiyesinde bütün şehrin, aile itibarıyla mensup olduğu Mevlevîliğin, belki de uzaktan temas ettiği Bektaşiliğin büyük payı vardı. Birinin ağırbaşlılığı ile öbürünün tatlı lâûbaliliğini birleştirmiş gibiydi,” der.² “Şehrin terbiyesi”nin etkisini başka bir yerde yineler.³ Üç dört kuşak İstanbullu, seçkin denebilecek bir aileye doğmuş birisinden söz ediyoruz. Birkaç kuşaktır asker-sivil yüksek memuriyetlerde bulunmuş, din hocalığı yapmış, tahsil görmüş, sanatla meşgul olmuş fertleri olan bir aile. Babasının Mevlevî dostu, annesinin Mevlevîlik müntesibi oluşu da, şehirli, bir bakıma ‘burjuva’ bir dindarlık hal ve edasıyla kendini ayırt eden (*habitus*) bir seçkinlik alâmetidir.

İstanbul’a baba tarafı Trabzon’dan, anne tarafı Tekirdağ’dan gelmiş. 1960’ta, bakanlıktan alındıktan sonra karşılaştığı hücumlara *Dinle Benden* adlı manzum bir kitapçıkla karşılık verirken, milliyetçi-muhafazakâr cepheden gelen ‘aslında’ Boşnak olduğu ‘ithamlarına’ karşı, şöyle diyecek: “*Olsa ne çıkar, o da Allah’ın kulu / Fakat ec-*

1 Ülken, 1979: 461.

2 Tanpınar, 2002: 133.

3 Tanpınar, 2002: 129.

dadım belli, dedemgil Trabzonlu.”⁴ Osmanlı öneminde Trabzon sancağına, günümüzdeyse Giresun’a bağlı olan Görele’nin Daylı köyünde, “İmamoğlu soyu”ndan⁵ geldiklerini, ecdadının rivayete göre Sivas’tan göç etmiş Peçenek Türklerine dayandığını söyler. (Yücel’in “milliyet” e bakışını İkinci Kısım’da konuşacağız.) Daylı’da dedeleri medresede ders vermiştir. İsmi aldığı baba tarafından dedesi Hasan Âli, 1888’de Posta ve Telgraf Nazırlığı yapmıştır. Yine Yücel’in manzum söyleyişle: “*Padişah vezir etmiş, istememiş paşalık; / Efen-dilikte kalmış, yapmamış hiç ağalık.*”⁶ Hasan Âli Efendi’nin oğullarında musikişinaslık da vardır: İzzet, udi ve tanburidir, Hasan Âli Yücel’in babası Ali Rıza, yüze yakın da beste yapan bir neyzen.

Anne tarafı Tekirdağlı, Dedecik köyündendir. Subaylar çıkarmış bir aile. Büyük dedesi, Kırım Savaşı’na katılmış bir subay. Hasan Âli Yücel’in annesi Neyire Hanım’ın dedesi Kır Zihni Paşa, Bahriye mülâzımı. Aktarımlara göre kıskanan hasımlarının suikastına uğramış, kurtulmuş ama gözlerini kaybetmiş. Onun oğlu, Yücel’in dedesi yarbay Âli Bey de deniz subayı. Şehzade Abdülmecid’e hüsnühat hocalığı yapmış. 16 Eylül 1890’da, o dönem bir hızlı ve alternatif asrileşme emsali olarak hayranlıkla bakılan Japonya’ya bir protokol ziyaretine gönderilen, dönüş yolunda batan Ertuğrul firkateyninin komuta heyetinde yer almış. Hasan Âli Yücel, 1960’ta, Abdülhamid döneminin çürük bulduğu modernleşme anlayışına ve siyasetine bozuk atarak, şöyle dramatize ediyor: “*Sefer emrini almış Ertuğrul sefinesi, / Fakat kazanlar çürük, yosunluymuş teknesi. (...) Büyük babam verilmiş suvâri bu gemiye, / Asıl giden onlarmış Mikado’ya hediye!*”⁷

Aile geçmişinden bahsederken, tatlı tatlı gururları Yücel. Makamlarıyla değil de, işlerinin ehli, dürüst, onurlu oluşlarıyla – anne tarafı dedelerinin şehit oluşlarıyla da...

4 DB: 57-8.

5 2019’da CHP’nin 25 yıl sonra İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı’nı kazanmasını sağlayan adayı Ekrem İmamoğlu’nun Yücel’le aynı sülaleden geldiği, o aralar konuşuldu. Ancak Trabzon-Akçaabatlı bir aileden gelen Ekrem İmamoğlu, Yücel’le doğrudan bir akrabalığı olmadığını açıkladı. Bkz. <https://teyit.org/ekrem-imamoglu-hasan-ali-yucelin-oz-yegeni-degil/> (Erişim tarihi: 20 Temmuz 2020).

6 DB: 59.

7 DB: 61.

Kadınlar arasında - Sevilmeye teşne

Doğum tarihi: 12 Aralık 1897. Hem kendi yazdıkları, hem hakkında yazılan bütün hayat hikâyesi özetleri, mutlu bir çocukluk deseni çizer. Tek çocuktur; o devirde, tek çocukluğun şehirli tahsilli orta sınıflarda yaygınlaşmasından birkaç on yıl önce, nadirattandır bu.

Yücel'in 1952'de *Yirminci Asır* dergisinde tefrika ettiği yazıları geliştirerek ölümünden üç yıl önce, 1958'de "Masalımıza başlar-ken" başlıklı takdimle son noktayı koyduğu çocukluk hatıraları, ta 1990'da *Geçtiğim Günlerden* adıyla kitaplaşmıştır. Onun çocukluk hatıraları arasında gezinme fırsatı veren bu kitap, aynı zamanda Osmanlı'nın son yıllarının İstanbulu'ndaki toplumsal hayat üzerine kıymetli bir kaynaktır.

Mutlu çocukluk resminin şövalesi, evin kadınlarıdır: annesi, anneannesi ve "ikinci bir anneanne" rütbesindeki Gülşen Bacı – annesini de büyütmüş olan Habeş dadı... Hasan Âli'nin kadınlar tarafından sevilerek, belli ki –devrin imkânları içinde– şımartılarak büyümüş olduğu anlaşılıyor. Anneannesini "elle tutulur, gözle görülür bir varlık olarak değil de sade koku ve ses olarak hatırla" dığını yazacaktır: "Anneannem, benim için, misk kokan ve tatlı söyleyen uçucu bir hayaldir."⁸ Secdeye varacakken eteklerinin altına girip namazını bozmak dahil, her yaramazlığı yapar ona, her nazını çektirir.

Annesi Neyire Hanım (doğ. 1876), Hasan Âli Yücel'in 1961'deki ölümünden sonra yaklaşık üç yıl daha yaşamış, torunu (Hasan Âli Yücel'in kızı) Canan Eronat o ara kederli ninesine babasını anlat-tırılmış. Bu anlatımlardan, teybe kaydettiği şu sözleri aktarır: "Şafak söküyordu Âli'ciğimi kundakladılar. Kucağıma verdiler. Bütün uz-viyetim titredi. Aşk ne demek, sevgi ne demek o zaman anladım."⁹ Aşkî bir tasvir... Hasan Âli Yücel'in annesini anlatışı da hep öyle. Çocukluk anılarında, ona bağlılığını şöyle anlatıyor: "Bu altmış yıl içinde, şimdi ihtiyar olmuş bir çilekeş kadından daha çok ün-siyet ettiğim kimse bilmiyorum. Yanında veya uzakta, fakat daima

8 GG: 26.

9 Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011: 23.

onunla beraber...”¹⁰ Zaten evlendikten sonra da annesi hep onla kaldı – o yıllarda, alışılmış geniş aile düzeni öyle. Devamında, yine aşkı bir dil; adeta bir anneden kopamama anlatısı: “Karnında dokuz ay on gün yatmışım. Herkes gibi. Haberim yok. Yine herkes gibi. Ama altmış senedir kucağında, göğsünde ve gönlündeyim. İşte, burası herkes gibi değil... Onu o kadar iyi tanıyor, o kadar iyi biliyorum ki... Evlâdın anaya bağı ne karışık şeymiş? İçinde minnet var, muhabbet var, merhamet var, her şey var. (...) Benim ona karşı beslediğim duyguya gelince, sanki ondan hiç ayrılmamışım, hatta doğmamışım. Hep, karnında gibiyim. O kadar onunla sarılıyım, o kadar onun içindeyim, ondayım.” *Dinle Benden*’de de, “Çocukluk görünmede bir tatlı düş uzaktan, / Kim ister inmeyi yere sıcak kucaktan?” diyecek. Anılarında, yine devamla, onun süregiden himayesini, velayetini yâd edecek: “O da, ne olduğum meçhul aylardaki kadar her halime mütecessis, gözü üstümdü. Hâlâ beni rüyasında gördüğü oynayan çocuklardan biri bellemektedir. Bu da doğrudur; çünkü altmış yıldır, oynadığım bütün oyunları onun gözü önünde oynadım. Ondan gizli hiçbir şeyim yoktur. Tanrıya secdeler edip nasıl şükürler etmem ki, ihtiyarlığın kapısında, anamın şefkatli ve dikkatli bakışlarını mavi bir gök gibi üzerime germiş, beni onun himayesinde yaşatıyor.” *Dinle Benden*’de, yine tam tekmil bir velayet şükranı: “*Hakka şükür eriştim bugüne anamla ben; / Her derdime o oldu candan teselli veren. (...) O bana oku dedi, oydu yaz oğlum diyen; / Basılı ilk yazımı görünce candan öğen.*”¹¹

19 Mayıs 1956’da, –Türkiye’de iki yıldır, Kadınlar Birliği’nin girişimiyle ‘idrak edilen’– anneler günüyle ilgili yazısını, “hiç büyümemiş, daha doğrusu yaşlanmamış olan ben çocuk... –haberi olmadan–...” annesine armağan ederken, anneye bağlılığımı sevinçle tekrarlar: “Bu satırların yazarı, elli dokuz yıl anasından ayrılmamış bir bahtiyardır. Elli dokuz yıl önce onun sütünü habersiz emmiştim. Şimdi onun pişirdiği yemeği cennet taamı lezzetile yiyorum. Haktan dilerim, herkes bu saadeti duysun. Bu mazhariyetin şükürünü edadan acizim. Ona minnetimi ödeyecek, hâlâ yanında kendini çocuk hisseden yüreğimin sevgisinden başka bir şeyim yok. Onun

10 GG: 18.

11 DB: 32.

duası, hayat sigortamdır. Torunumu onun kucağında, onunla sevişir görmek, her türlü acıları bana unutturuyor.”¹²

*

Oğlu Can Yücel, “Kendini sevdirmeyeği daha o zamanlardan [çocukluktan] bir sanat haline getirmiş... her zaman sevmeye teşne, her zaman sevimye hazır insan” diye yazacak ardından.¹³ Ölümdünden bir yıl sonra onu anan tiyatrocular, Hasan Âli Yücel’in “... inanıyorum ki, sevimyeyen, anlaşılmaz” sözünü zikrecekler.¹⁴ Anne muhabbeti, sevmeye ve *sevimyeye* teşneliğın, belki de sevimleme ihtimalini kaldıramamanın ilticagâhı...

“Kırılmış, bedbaht, püritan” baba

Dinle Benden’de annesine minnetini, şöyle söylüyor: “*Babamdan çok, o bana kuvvet oldu her işte, / Yol gösteren anamdı yaşamaya girişte.*” Annesi topluluk önünde şiir okuması gibisinden “kendini tanıtacak hareketlerde bulunması”nı teşvik ederken, babası sevmey böyle işleri.¹⁵ *Dinle Benden*’de, “kırılmış, bedbaht”¹⁶ diyor babası Ali Rıza Bey için. Dürüstlüğüyle, tamahsızlığıyla gurur duyduğu, sevip saydığı, ama kesinlikle anneye kıyasla arka planda, silik demeyelim, daha az renkli bir figür...

Şikâyet için söylemediğini vurgulasa da, “o zaman terbiye böyleydi” diye mazur görse de, sevimme arzusuna babasından karşılık göremeyişini söylemeden edemez anılarında: “Hiç sevmeydiğim bayramların gelmesini, babam öpecek diye dört gözle bekledim. Onun haricinde bir kere beni okşadığını bilmem.”¹⁷ Gece vakitleri dışarı bir işlere koşturulduğunda bile babadan “zahmetlerine karşı” bir teşekkür iştmemekten incinmiştir. “O zaman terbiye böyleydi.”

---

12 ÖÖK: 30.

13 GG: 7-8.

14 Birleşmiş Oyuncular, 1962: 3.

15 GG: 44.

16 DB: 65.

17 GG: 24.

Eski terbiyeyi ve sevgisiz-otoriter baba figürüyle ilgili tasvirini, padişahın tebaasıyla ilişkisinin teşbihi sayabiliriz, Halise Karaaslan Şanlı'nın dikkat çektiği gibi.¹⁸ Cumhuriyet devletinin vatandaşlarına şefkatli, sıyanetkâr bir baba oluşunu vurgulamak için de iş görececek olan bir tasvir.

Babasıyla ilk çatışması, babasının roman okumasına sinirlenip kitapları yırtıp atmasıyla çıkmış. Abdülhak Hâmid'in *Bir Sefilenin Hasbıhali*'sini, inadına, üç dört kere satın aldığı hatırlıyor. Asker dönüşü, daha sert bir çatışma olmuş: Bıyıkları "ucundan kesilmiş" olarak el öpmeye davrandığında, "Nedir o öyle hamam oğlanı gibi bıyıklarını kesmişsin?" diye çıkmış Ali Rıza Bey. "Demesine cevabım, hiçbir şey söylemeden odayı terk etmek olmuştu. Annemin zoru ve sevgisi olmasaydı bir daha eve dönmek üzere çıkıp gitmek olacaktı."¹⁹

Okuması, yazması için teşviki annesinden gördüğünü söylüyordu ya Hasan Âli. Orta mektebi (Mekteb-i Osmanî) aliyy-ül-âlâ (pekiyi) dereceyle bitirdikten sonra istediği gibi bir liseye (idadiye) devam etmesi, annesi sayesinde olmuş: "Rahmetli babam, bu cihetlerle pek ilgilenmezdi. Hep annem uğraşırdı. Meğer babam, yatılı okullardan birine girmemi istiyormuş. Annem de: 'Bir çocuğum var, onu yatılıya vermem' demiş. Tabii benim bunlardan haberim yok. Hattâ babam, Kuleli Askerî İdadisi'ne girmemi arzu ediyormuş. Askerlik, insanı pişirir, adam eder, diyormuş. Halbuki benim herhangi bir haylazlığım, haşarılığım yoktu. Sıkı bir nizam içinde düzeltilmemi icap ettirecek bir tarafım görülmemişti."²⁰ "O zaman terbiye böyleydi." Babalık, öyleydi.

Meselenin esası, Ali Rıza Bey'in "ahlâk hususunda müsamaha bilmez bir püritan" olması.²¹ Babasının, "Devletin, hırsızlık ve rüşvet yüzünden batacağına inan" dığını söyler Hasan Âli Yücel; siyasetin özünü 'idarecilerin ahlâklı olması' olarak gören, modern-öncesi siyasal zihniyetin tipik bir takipçisidir. Yozlaşma endişesiyle, "Benim idare işi almamı, ne de politikaya girip mebus olmamı is-

18 Karaaslan Şanlı, 2012: 204.

19 GG: 23.

20 GG: 172.

21 GG: 24.

tememiştir,” diye yazar Hasan Âli. Ve kırılmışlığın, bedbahtlığın nasihatleri: “İnsanlarla uğraşma. Yaranamazsın. Kötü kişi olursun. Değmez...” Hasan Âli, babasının bu menfilğinde ‘eski cemiyetin’ insanları kendine emniyet etmez hale getirmesinin örneğini görür.²²

Ali Rıza Bey’in püritenliğinin temelinde, dindarlığı vardır. O da eşi Neyire Hanım gibi Mevlevîdir, ama galiba o kadar Mevlevîmeşrep değil, ‘kitabî’ dine ve şekli kurallara daha sıkı bağlı. “Kendisinde sorumluluk korkusu bilhassa yaşı ilerledikçe marazi bir şekil almıştı,” diye yazıyor Hasan Âli. Annesiyle babası arasındaki meşrep ayrılığının, 1930’larda bilfiil ayrılığa varması çarpıcı... Hasan Âli Yücel, onun zahit hayatına geçerek “bütün varımı yok haline getirişini” şöyle tasvir eder: “Babam, son yıllarında evimizden ayrılmıştı. Bir odada, kendi yemeğini kendi pişirerek, kendi çamaşırını kendi yıkayarak, ince bir şilte üstünde yatarak, kendi isteğiyle tam zahit hayatı geçirdi. (...) Gençliğinde öğrenip çaldığı neyi de büsbütün bırakmıştı. Kimseyle konuşmazdı. Mahdut bir iki dostu vardı. Çocuklarımdan Canan’ı çok sever, ona din duygularını aşılammaktan, onunla beraber olmaktan hazzederdi. Prostat ameliyatı olmadan önce bütün varımı yok haline getirdi.”²³

Canan’ın ikizi Can Yücel, daha keskin tabirlerle anlatır, dedesi Ali Rıza Bey’in kopuşunu. “Uygar ve Mevlevî, neyzen bir kişi” iken, İttihat ve Terakki’nin tarz-ı siyasetine karşı duygusal tepkisi tedricen siyasallaşp, “giderek muhafazakârlığa, giderek taassuba bürün” müştür. “Cumhuriyet’in ilanından sonraki, garphlaşma yönündeki değişiklikler, bu eğilimi büsbütün azdır” mıştı. Şu anekdot, erken cumhuriyet dönemi laisizmine dair muhafazakâr ‘kara kitap’lara girebilir! “O kadar ki, şapka devriminden sonra, başında bereyle dolaştığı için Allah’ın günü karakollara kapatılır, ‘Hasan Âli’nin babasıyım’ diyerek, zor belâ kurtulurdu.” Sonra, Neyire Hanım’ın oğlu Hasan Âli’den aldığı destekle (“izin”le) şapkayla sokağa çıkmasını kabullenemeyip evden ve “delice sevdiği karısı”ndan ayrılarak, –kirasını Hasan Âli’nin verdiği– bir bodrum dairesine kapanmıştır. Can Yücel, hadisenin siyasal mizanı-

22 GG: 25.

23 GG: 26.

nı “Babaannem de babamın evinde, devrimci safda yer aldı,” diye çıkarır. Beri yandan Hasan Âli, babasının “dürüst ve imanlı” halini bildiğinden, yine üzülüyordur. Can Yücel, prostat ameliyatı geçiren dedesi ile, düşüp kalça kemiğini kıran babaannesi aynı hastanede yatarlarken anne-baba-oğulun barışmalarını bir romantik komedi havasında anlatır: “Dedem hastâne koridorunun bir ucunda, babaannem bir ucunda yatıyordu. Dedemlen biz okulda, belletilen lâisizm konusunda, resmen kavgalı idik. Ama, hastâneye ziyarete gide gele, bu lâisizm sorununun bir ihtiyar ve bir çocuk tarafından insanları birbirinden ayıracak kadar önemli sorun olmadığını anladık ve yeniden seviştik. Babaannem de, geldi ya koridorun öbür ucunda... Dedemi aldım, elinde karnıma bağlı sidik şişesi, babaannemin odasına götürdüm, iki sevgili, birinin elinde sidik şişesi, öbürünün bacağı askıda, bir öpüştüler, bir öpüştüler... Babam bu haber üzerine Ankara’dan koştı geldi, onları öyle şişeli, askılı sarmaş dolaş görünce, bi ağladı, bi ağladı. Dedem ikinci ameliyatta öldü. Babaannem de, alçıdan, askıdan kurtulup, topalhya topalhya evimizi yönetmeyi sürdürdü...”²⁴

Bir yıl “söylememe perhizi”

Hasan Âli’nin meşhur denebilecek çocukluk travması, yine Can Yücel’in anlatımıyla, “bıcır bıcır konuşurken, birdenbire susup, bir yıl suspus kalışı...”²⁵ Annesinin üvey büyük annesinin öldüğü gün evdeki kargaşa içinde, mahalleli bir kadının “kim bu oğlan?” diye sorması üzerine “Ali Rıza Bey’in oğluyum,” diye cevap verince “bu yaşta ne güzel konuşuyor,” diye aferinlemesinin akşamında, babasına bir şey söylemek istemiş, tek kelime çıkaramamış. Telâşlanmış, Şehzadebaşı’ndaki ahbap Hamdibey Eczanesi’ne götürmüşler. Eczacı Dalmatiko Bey, “Aman bunun üstüne varmayın, söyletmek için sakın zorlamayın, çocuk da olsa sevdiği bir insanın ölümünü, evdeki ağlamaları sızlamaları görmüş; siniri bozulmuştur. Geçer, merak etmeyin,” demiş.²⁶ Bir yıl sürmüş.

24 GG: 10-11.

25 GG: 9.

26 GG: 45.

Can Yücel, babasının anılarında bunu, “etrafın rivayetine dayanarak,” büyük-büyük annesinin ölümüne bağladığını söyler. (Ona “Cicianne” der ve “çok severmiş” – bir fazladan anne daha!) Oysa Hasan Âli, “Dilimin tutulmasındaki sebep meydanda. Kim olduğumu soran kadının bana nazarı değmesinden hiç kimse şüphe etmemiş,” diye yazar – pek alay ediyor gibi de değildir.

Yücel’in anılarına göre, bir yıl boyunca bu derde çare ararken kurşunlar dökülmüş, büyüler yapılmış, sadrazam pabucuyla ağzına vurulması tavsiyesine uymak için sadrazam huzuruna kadar çıkmışlar, sadrazam kıyamayıp yalandan eliyle vurmuş, hiçbiri kâr etmemiş. En nihayet bir kandil gecesi Kudümzenbaşı Ahmed Dede’nin suda erittiği bir tozu içirip okuyup üflemesi ile, “bir yıllık söylememe perhizini” bitirmiş. Bu anlatımında da alaycılıktan eser yoktur.

Can Yücel, “söylememe perhizinin” asıl nedeninin, “vücutça zafiyeti nedeniyle anasının memesinden ayrılıp süt analarına teslim edilişi” olduğu kanısındadır: “Küçük bir yavrunun, o çağda geçirebileceği belâların en büyüğü, ana sıcaklığından kopması olduğuna göre ve bu kopuşun vücudca en büyük tepkisinin geniz ve göğüs boşluğunda odaklaştığını bildiğimiz için, bu bir yıllık sükûnun nedeni açık.”²⁷ 1998’de Yücel’in çocukluğunu ele aldığı makalesinde Serap Yılmaz, danıştığı nörologlara istinaden, iki yaşındaki bir çocuğun zaten derli toplu konuşmaya başlamasının beklenemeyeceğini,²⁸ ayrıca o yaşta böyle bir psikolojik travmanın söz konusu olamayacağını yazar; Yücel’in konuşmasındaki duraklama enfeksiyon gibi bir nedene bağlı olsa gerektir, ona göre. Onun “dahi çocuk” olduğunu ileri sürmemekle birlikte, erken konuşmasının bir zekâ belirtisi olabileceğini not ederek...²⁹

Hasan Âli Yücel, bu söylememe perhizi travmasının ‘muhasabesini’ şöyle yapacaktır: “O gün bugün sustuğum yok. Elli üç senedir durmadan söylüyorum. Şimdiye kadar konuşmamın ikinci bir ârizaya uğramaması, bu yarım asır içinde nazar degecek bir şey söyle-

27 GG: 10.

28 Aslında uzmanlar konuşma yaşının ‘yeni zamanlarda’ kızlarda bir buçuk, erkeklerde iki yaşına düştüğünü saptıyorlar.

29 İZÜNİDER, 1998: 59.

memiş olduğuma delâlet etmez mi?”³⁰ Tipik Yücel üslûbunun ilk örneği olsun bu: kendi kendiyile dalga geçerek tatlandırılmış, esnetilmiş bir kendinden hoşnutluk...

Bir çocukluk travması daha var, Hasan Âli'nin annesinden, dâdılarında naklen aktardığı. Üç yaşını sürerken, kaçırılmış. Annesinin emanet ettiği bir bakıcısı tarafından Yedikule'de “halı yıkayan Acemler'e satılmak üzere” götürülürken polisin fark etmesiyle kurtarılmış. Can Yücel, “ikinci varta” dediği bu hadiseyi “çingenelelere satılmak isteniyor,” diye anlatıyor.³¹ (O zamanlar ‘politik doğruculuk’ olmadığından, “Çingene” demiş gönül rahatlığıyla. Hasan Âli'nin yazdığı sıralarda politik doğruculuk olmadığından, o da gönül rahatlığıyla “Acemler” demiş!)

Hasan Âli'nin kaçırılma hikâyesiyle ilgili muhasebesi, yine ‘okyanussal’ anneye bağlanıyor – ve yine sevimliye teşneliğe: “Ben bu hikâyeyi anneme anlatırmaktan pek hoşlanırım. Anne duygusunun nasıl her zaman taptaze olduğunu bu kaybolma olayını söylerken ondaki heyecandan bir kere daha anlarım. Hele satılabilir bir mahlûk olduğumu, hiç değilse kendimi hatırlamadığım devirlerde birkaç para ettiğimi, kaybolduğum vakit bulana elindeki bütün parayı verecek bir babam olduğunu düşündükçe kendime göre biraz böbürlenir, şimdiki halimi düşünüp avunurum.”³²

Ergen

Çocukluk anlarında veciz ve evrensel bir ergenlik tarifi yapıyor Hasan Âli Yücel: “Arzu ile aczin birbirine ne derece amansız bir düşman olduğunu o an derin bir acı halinde hissetmiştim.”³³

Anlarında, arzuyla aczin cenkleştiği bir cinsellik hikâyesi geçiyor. Rüşdiye son sınıfta, yani 14 yaşında –ki “rüşdiye” serbest çeviriyle ‘ergin okulu’ demek!–, “dümenci” arkadaşlarından biri, onu “serbest kadınlar” a götürmeye ayartır. “Ben, hemen olmaz, dedim. Çünkü mektepten çıkma saatini annem biliyordu. Bir çeyrek-

30 GG: 47.

31 GG: 10.

32 GG: 60.

33 GG: 80.

ten fazla bir zaman geçti mi merak ederdi.” Önce, yine anne endişesi. Sonra, baba korkusu: “Zaten babam da o sıralarda eve gelirdi. Bir araba dayağı göze alamıyordum.” Arzu çekiştirir, acz bırakmaz: “Fakat içimde de öyle bir kıpırdanma, öyle bir heveslenme uyanmıştı ki, ona da karşı duramıyordum. Fakat dilim, ‘olmaz, olmaz’ları ihtiyatsızca tekrarlıyordu. İçimde korku ile istek, dövüşmeye başlamışlardı. Korku, isteğe üstün geliyordu.” O eve giderler, arkadaşı “serbest kadına” Hasan Âli’yi de öptürtmeye çalışır. “Kalbim öyle vuruyordu ki, korkudan mı, hoşlanmadan mı, ayırt edecek halde değildim. Bir an geç kaldığım hatırıma geldi ve onlara tek bir kelime söylemeden ikisini de çeşme başında bırakıp yıldırım gibi koşmaya başladım. Eve geldim, kapıyı çaldım. İçeri girdiğim zaman nefes nefeseydim. Halimi belli etmek istemiyordum, ama mal meydandaydı. Annem, zorlamadı, fazla üstüme düşmedi. Bereket babam daha daireden dönmemişti. İç çamaşırımı değiştirdiler, entarimi giydirdiler. Normal hale döndüm.” Babası, ertesi akşam beklenen babalığını eda edecektir: “Bir daha seni o çocukla görmeyeyim. Kemiklerini kırarım.”³⁴

“Az yıkılmış eskinin içinde...”

Tanpınar, arkadaşı Hasan Âli’yle arasındaki sadece yarım kuşaklık farkın özgül ağırlığını, “ergenlik yaşlarını daha az yıkılmış bir eskinin içinde geçirmiş olması” ile tanımlar.³⁵

Hasan Âli’nin ergenlikten ilk gençliğe geçtiği zamanlarda tarih hızlanmıştır. Abdülhamid modernizmi, kendi başarılarının sınırına dayanmıştır. Bizzat bu modernizmin zembereği olan *devletin bekası* endişesi bir türlü giderilemiyor, devletin bekasını temin etmek için başka ve daha radikal bir şeyler yapma gereği, yeni yetişen entelektüelleri ve genç (“rahatsız”!) subayları sarmaktadır. Modernleşmenin nüfuzu arttıkça mahrumiyet ve eksikler ve yarımliklar daha fazla göze batır hale geliyor, bütün müphemlikleriyle bir “yeni hayat” özlemi kendini daha fazla duyuruyordur.

Hasan Âli’nin anılarında, “daha az yıkılmış eski” hakkındaki me-

34 GG: 166-168.

35 Tanpınar, 2002: 131.

sut, rikkatli bir anlatıma da rastlanır. Eskinin 'kıymetlerinin,' bil-hassa mimarî mirasın savrulup gitmesine üzüldü; eski binaların bakımsızlığında "fakirliğin büyük tesiri" olduğunu teslim eder "fakat gönül fıkıralığı her türlü sebebin üstünde gelmektedir," tespitini yapar: "Türk cemiyetine yanlış bir anlayışla sinen bu fânilik hissi, birçok kıymetlerimizi yok etmiştir. Hâlâ bilmiyoruz ki, unuttukça unutuluruz."³⁶ Kesilen ağaçlara, yıkılan köşklere bakarken, "Yeniliğin, hafızaları silen türüsünü hiçbir zaman hoş görmedim," der.³⁷ Ergenlikten ilk gençliğe geçtikçe, -büyümeyle aydınlanır gibi-, Yücel'in anıları yavaş yavaş o Eski'nin eskiliğini, bitmişliğini, çürüklüğünü tasvir eden bir eleştirel anlatıya inkılâp eder: "Hayat ağırdı, gevşekti, hatta ölüydü." Ahmet Haşim'in "Müslüman Saati" denemesini beğenir Yücel, "özleyişini 'şairâne' bulur, fakat şairin yaptığı mukayeseden sonra vardığı arzuya," yani o eski döngüsel zamanı, dingin hayatı özleyişine "şaşar." Yüzünü bu satırları yazdığı zamana dönerek, "bugün bile her mânâsıyla 'eski saat', Anadolu'nun vaktini tayin etmektedir. Ne yazık!" diye hayıflanır.³⁸ 1957'de yayımladığı bir kitabında, idadi talebesi olan dayısının "sedir üstünde oturup kâkülünün ucu veya kaşu ile oynuyarak" "uzun ve mıymıntı saatler" geçirmesini "hatıralarının sessiz filmi" arasında ana-caktır.³⁹ Eski'nin durağanlığının gündelikten bir tasviri daha: "Her şey nizamlı. Yemek vakti muayyen, uyku vakti muayyen. Çat kapı misafir gelmez. Bunlar iyi. Fakat birbirine benzer günler, iç açacak, oyalayacak hiçbir şey yok. (...) Bizim gençliğimiz ayıpla günahın arasında ezilmekten başka bir şey değildi."⁴⁰

Maruz kaldığı eğitim sisteminin eziciliği ve verimsizliği, anıların daha başında isyan ettiği bir gerilik. Hasan Âli'nin bu konudaki şikâyetini uzunca aktaracağım: "Bir taraftan öğretim usulünün iptidailiği, diğer taraftan ne yaptığımızı, ne okuduğumuzu hiçbir suretle bilmeyişimiz, küçük yaşta zekâmızı ezmek, şuurumuzu kartartmak için kâfi sebeplerdi. O eski günleri ve halleri düşünüyö-

---

36 GG: 52.

37 GG: 63.

38 GG: 124.

39 ET: 150.

40 GG: 129.

rum da Türk çocuğundaki zekânın bu basınç altında perişan olmak için yaptığı mukavemete hayran olmamak elimden gelmiyor. Normal bir çocuk böyle sakim, verimsiz bir usulle ne kadar kolay aptal olabilirdi.” Günümüzde eğitim-öğretim sistemimiz hakkında bu yorumu okursak yadırgar mıyız? Bundan sonrası ise, o döneme mahsus bir tasvir: “Elifbeyi bitirdikten sonra ‘Okuma’ kitabı olarak doğrudan doğruya Kur’an’ı çocuk eline vermek, ne hesapsız bir hareketti? Çünkü Kur’an, Allah kelâmıdır. Arap dil ve edebiyatının en yüksek ve ilâhî şah-eseridir. O dili hiç bilmeyen küçük bir çocuğa bilmediği o dilin en yüksek ve en güç bir kitabını, ilk ‘kırat’ olarak vermekte ne dince, ne dünyaca bir isabet düşünülebilir mi?”⁴¹ Bu yöntemin dine de aykırı olduğu kanısındadır Hasan Âli: “Müslümanlık aklın muhafazası ve gelişmesi için en şaşmaz esasları koyan ve isteyen bir dindir. Öğretim hususunda akla uymayan bir yolu onun istediğini kim iddia edebilir?” Dine, daha doğrusu dinin ‘sahih, halis’ saydığı haline sıyanet edişinin işaretlerini daha önce de gördük, bu kısmın İkinci Bölümü’nde zaten onun dindarlığına gireceğiz.

“Daha az yıkılmış eski” tarifi, Hasan Âli’nin aile hayatını da gözümüzün önüne getirmekte kılavuz olabilir. Ergenlikten ilk gençliğe geçerken, aile varlıklı denebilecek ‘durumunu’ kaybedip geçim sıkıntısına düşer. 1908 devrimiyle iktidara gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimi, cemiyete kaydolmayı reddeden Ali Rıza Bey’i müfettişlik görevinden açığa alır. Ali Rıza Bey atandığı yere gitmeyi zül addederek kabul etmeyince istifa eder. İki yüz elli kuruş malûliyet maaşı evi geçindirmeye yetmez; hizmetçiler çıkarılır, eşyalar, annesinin mücevherleri, Hasan Âli’nin “sünnetlik kordonu” satılır. Baba için “kırılmışlık, bedbahtlık” girdabı hızlanırken, evi çekip çevirmeyi, annenin, Neyire Hanım’ın üstlendiği anlaşılıyor. Aile, ‘idbârî,’ yani talihin kendilerinden yüz geçirmesini tecrübe ederken, gururunu, haysiyetini ve eski ikbalinin çehresini koruma azmindedir. İkbalden idbâra düşen aile hikâyelerinin mütemmim cüzü, zamanında sahip oldukları emlakı ve parayı ihtiyatsızca har vurup harman savurmuş olmaktan yakınış da eksik değildir: “Nasıl harcamışlar? Bu parayı ne yapardınız? Elbise-

41 GG: 42.

lik kumaş alırdık, ayakkabı yaptırırdık, gibi teecessüsümsü doyurmayan cevaplar alırım. Netice şu ki, ne yaparlarsa yapsınlar, bu paranın altından girip üstünden çıkarlarmış. Siz ona bakın...”⁴² – Yine bu hikâyelere yakışan, bir doz ‘safaları olsun’ genişliği, tasasızlığı da eksik değil...

Hürriyet

1908 Devrimi, hem toplumsal hem ailevî yönden, “daha az yıkılmış eski”nin hızla daha çok yıkılmaya başlamasının eşiği. Hem yerleşik Kemalist tarih yazımında, hem milliyetçi-muhafazakâr ‘revizyonist’ tarihçilikte genellikle yukarıdan aşağı bir darbeden, bir komitacılık marifetinden ibaret görülen 1908’in hayli yaygın bir toplumsal muhalefet hareketliliğinden güç ve meşruiyet alan cephesi, 1990’lardan itibaren yayımlanan çalışmalarla anlaşıldı.⁴³ Hasan Âli’nin anılarında “1908 devrimi” ibaresinin altını çizmesi, bu bakımdan dikkate değer: “Burada kullandığım devrim kelimesi tam yerindedir ve gerçek anlamındadır”.⁴⁴ 27 Mayıs 1960’ın hemen ardından, bu askerî darbeyi “nurlu” bir inkılâp olarak yüceltmek için de, onun yanına koyduğu iki “kutsal tarih”ten biri 29 Ekim 1923 (Cumhuriyet’in ilanı), diğeri hâlâ 23 Temmuz 1908’dir.⁴⁵ Onun, Tanzimat’tan 1923’e uzanan kesitteki modernleşme ve özgürleşme teşebbüslerini tümüyle nafîle sayan Kemalist kabule 1908 *ânı* itibarıyla katılmadığını görürüz.

Mevlevî muhitinin üzerindeki baskılardan kurtulması, daha sı yeni rejimin imtiyazlı muamelesiyle karşılanmaları da,⁴⁶ Hasan Âli’nin 1908 devrimine sempatisini ‘kolaylaştırmış’ olmalıdır.

Hasan Âli’nin 1908 “Hürriyet ilanı” gününü –11 yaşındadır– tasvirini uzunca aktarayım: “Bir aralık mektebe gittim. Çocuk-

42 GG: 16.

43 Öncelikle: Kansu, 2017. Daha önce, Tarık Zafer Tunaya’nın 1952’de 2. Meşrutiyet dönemi siyasal partileri üzerine klasik çalışması, 1908’in çığır açıcı etkisini göstermişti (Tunaya, 1998). 1908 devriminin bir toplumsal hareket dinamiğini canlandıran geçiren etkileri hakkında kapsamlı bir vaka incelemesi: Çetinkaya, 2004.

44 GG: 160.

45 HH-1: XV.

46 Haksever, 2009: 110-111.

lar gelmişler, fakat hocalardan pek az kişi vardı. Gözüm, bizim hünkâr yaveri arkadaşları aradı. İki kardeş de sivil giyinmişlerdi ve bahçede idiler. (...) Süngüleri düşmüş, eski cartcurtları kalmamıştı. (...) Evvelce Mubassır Mustafa Efendi'nin hareketlerinde onları serbest bırakıp bin itina ile muamele ettiği bu yaverlerin büyüğüne adıyla seslenerek: Haydi, dağılın, bakalım. Nedir o öyle domuz topu gibi toplanma!... dediği zaman hürriyetin ne olduğunu sezme-ye başlamıştım. Hürriyet demek, öyle hünkâr yaveri filân tanıma-mak demektir. Sanırım, pek de fena bir anlayış değil.”⁴⁷ Bir aydınlanma ânı!... ve kırk iki yıl sonra, “hürriyet kahramanı” şair Namık Kemal'in 'dümdüz' Namık Kemal diye anılması üzerine yaşadığı bir başka aydınlanma ânı: “Biz büyüklerimizin adını ya Hazret, ya Radyallahüanh, ya Aleyhisselâm, ya Türkçe Efendimiz gibi bir hürmet sözüyle beraber anardık. Eğer Namık Kemal, paşaysa Namık Kemal Paşa Hazretleri, hiç değilse Namık Kemal Beyefendi denilmeliydi. Böyle yalnız adıyla birinci defadır ki bir büyük adamımızı anıyorduk.”⁴⁸

Devrimci veya 'devrimsel' olan, herhalde budur o gün: bütün otoritelerin sorgulanabileceği, 'hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağı' hissi... Hasan Âli'nin bir başka ifadesiyle: “hürriyet sarhoşluğu”...⁴⁹ 1950'deki bir yazısında, 1908 sonrasında ahalinin hürriyeti “herkesin istediğini yapması” olarak anlamış olduğuna dair anekdotlar aktararak, o günlere dair 'anarşik' ve kaotik bir manzara çizecek.⁵⁰ Ama hürriyet, onun için hep sihirli bir kavram olacak.

Yaklaşık 40 yıl sonra, dönemin edebiyat akımlarını ele alırken, Fecr-i Âti'nin “sanat yalnız sanat içindir” ciliğine gelen muhafazakâr tepkileri bir yandan “istibdat devrinin baskısından kurtulduktan sonra bağısız, dayanıksız görünen Türk cemiyetini tutacak, birleştirecek bir vahdet noktası arama” telâşını “samimî” bu-lararak anlayışla karşılamakla beraber; yine de “her türlü hürriyet can atan” yenilik arayışına, –edebî cephede de–, sahip çıkacaktır.⁵¹

---

47 GG: 141.

48 HH-1: 14.

49 GG: 163.

50 HH-1: 12.

51 ET: 75.

1908'in büyük vaadi, engin ve müphem bir "hürriyet" yanında, öncelikle bütün yozlaşma ve "geriliklerin" bertaraf edilerek devletin istikrara kavuşacağı idi. Tarık Zafer Tunaya'nın söyleyişiyile: "Bayram havası içindeki insanlar mucizelerin aceleci bekleyicileri olarak cennetin kapılarını açan demokratik bir rejime kavuşma helecani..."⁵² Hıristiyan azınlık tebaanın sadakati temin edilecek, imparatorluğun milletleri arasında barış ve uzlaşma sağlanacaktı. Batılı büyük güçler nezdinde yeniden saygınlık kazanan devlet, komşu genç Balkan ulus-devletlerini de hırpalayıcı saldırganlıklarından caydırır hale gelecekti. 1908'in bu liberal-demokratik ümidi, çok geçmeden hayal kırıklığına döndü. Hasan Âli 1950'deki bir yazısında bu hayal kırıklığına "çocukluğumun cehennemi" diyecek.⁵³ O, anılarında bu sukutu istibdat döneminin kötü mirasına bağlar: "Abdülhamid efendimiz'in otuz üç senelik iyi idaresinin kötü sonucu idi!.. Otuz üç sene âlem, hummalı bir çalışma ile ilimde ve teknikte ilerleyip gırtlığına kadar silâhlanırken biz donanmamızı Kasımpaşa önüne demirleyip, altını yosunlara sardırılmış; midyelere, istiridyelere yuva yaptırmışız. Anadolu uşağını, Rumeli çocuğunu Yemenlerde güneşlere yaktırmış; bir beyaz donla, üstüne doğru dürüst bir asker elbisesi bile veremedi çürütmüşüz... Şimdi ektiğimiz zakkumları biçiyorduk."⁵⁴ İttihatçıların da mazreti buydu. İstibdadın kötü mirası, onların da müstebit bir idareyi kendi usullerince sürdürmelerinin maddi sebebinin... ve bizzat bunun zımnî mazeretini de teşkil etti.

Hasan Âli Yücel, anılarındaki muhasebesinde, "Yanlış işlerini gördüğüm halde İttihatçılara daima sempati duymuşumdur," der: "1908 hürriyeti, İttihat ve Terakki'nin bize verdiği bir nimetti." Ama hemen şerhini de düşer: "... bizim nesle 'hürriyet'in tadını ilk defa onlar tatturdılar; sonra onlar, bu lezzetli şeye doymadan o nimeti ağızımızdan çekip aldılar. Demek 1908 hürriyeti, sahici hürriyet değilmiş. Çünkü hürriyetin sahibisi alınıp verilen bir şey olamaz."⁵⁵

---

52 Tunaya, 1998: 35.

53 HH-1: 15.

54 GG: 179.

55 GG: 143.

Kurtuluş Kayalı, babasının İttihat ve Terakki'ye üye olmaması üzerine mevkiini kaybetmesini, yoksulluğa düşmesini anlatırken Hasan Âli'nin aslında bakanlıktan alındıktan sonraki kendi mağduriyetini yankıladığı kanısındadır.⁵⁶ Olabilir – fakat genel olarak babasıyla özdeşleşme eğiliminin düşük olduğunu da unutmamalı. Nitekim, Ali Rıza Bey'e yapılan haksızlığı affedemediğini söylese de, “İttihatçılara sempatisinin silinmediğini” ekler: gizli gizli *Tanin* alıp okuyordur. Hatta, istibdat devrinde olduğu gibi –“Japon denizlerinde boğulup giden” büyükbabasını hatırlar– “öldürmemişler... nihayet memuriyetten ayrılma durumuna düşürmüşlerdi” diye mazur görür adeta.⁵⁷ Belki de, babasına yaptıkları haksızlığa rağmen ‘gizli gizli’ İttihatçıları ‘tutmasını,’ psikanalitik anlamda bir ‘babayı öldürme’ jesti saymalı!

*

1911'de Vefa İdadisi'nde okumaya başlamasıyla ve ilk gençliğe adım atmasıyla, Hasan Âli hızlı bir milliyetçi politikleşme sürecine girecek, bununla beraber “kendini tanıyacak hareketlerde bulunma” istidadı da kendini göstermeye başlayacaktır.

---

56 Kayalı, 2002: 67.

57 GG: 151.